

Socinus Faustus emléke.

„Tota ruet Babylon : destruxit tecta Lutherus
Muros Calvinus, sed fundamenta Socinus”,¹

A fenti sorok voltak felírva Socinusnak, a lengyelországi Luclaviceben levő sirkövére, melyeket jó barátja és elvtársa: Statorius Péter szerkesztett volt. E sorok Socinus munkáját szépen jellemzik, ámbár a fundamentum szempontjából még sok más antitrinitárius reformátornak van oroszlánrésze. Az idő azonban mindent megemészt. A sirkőről a felírás lekopott, a sirhant a földdel egyenlővé lett, burjánok lettek urrá ottan, ahol a kegyelet virágainak kellett volna virulniok. Ezt a szomorú elhagyatottságot angol és amerikai unitárius testvéreink vették észre s ők voltak azok, akik szívügyet csináltak a kérdésből. A 20 század eleje az antitrinitárius hithősöknek nagy elégtételt adott. Emlékoszlopot emelnek a Genf melletti Schampel mezőn az 1553-ban megégetett Servét Mihálynak; 1910-ben pedig a Déva vára jövőt munkáló foglyának: Dávid Ferencnek emel méltó emléket a hálás utókor. Mi sem természetesebb, hogy az említett két nagy reformátor mellett nem maradhatott a feledés homályában a Socinus Faustus emléke sem. Socinus ugyan sokban különbözött Servétől és Dávidtól; nem halt vértanu halált, de azért oly sokat tett, a helyesirányú reformáció érdekében, hogy egészen méltán fordult a figyelem feléje.

Legelőször 1879-ben Gordon látogatta meg a sirját, 1910 körül pedig Wendte Károly és Dr. Gannet fejtettek ki tevékenységet a Socinus emlék érdekében. A világháború azonban ezt a tervet is egyelőre lehetetlenné tette, de a háború után Wilbur a megvalósulás stádiumába juttatta. Ez év július végére az emlékoszlop készen lesz. Amikor a Socinus emlékoszlopa elkészül a lengyel-

¹ Ferencz J. Unitárius Kis Tükör 14 lap.

országi Luclaviceben, mi is legalább lélekben ott kell legyünk e reformátor munkásságának értékelésekor. De vajjon milyen lélekkel lehetünk ottan? Nem maradt-e a Socinus Faustus erdélyi tartózkodásából a mi lelkünkben olyan tövis, ami még most is fáj és amiért teljes lélekkel nem tudnánk mi is ünnepelni? E kérdés fölvetése nagyon jogosult, mert egy angol unitárius is fölvetette ezt 1910 körül, természetesen azon óhajtással, hogy a Socinushoz fűződő fájó emléket felejsük el s az unitarizmus érdekében kifejtett munkásságát pedig méltányoljuk.

Vizsgáljuk meg tehát ebből a szempontból Socinusnak Dávid Ferenchez való viszonyát és a reformációban való jelentőségét. Ha ezt megtettük, a felvetett kérdésre határozott feleletet fogunk nyerni.

* * *

Socinus Faustus emlékéhez onnan van a keserű iz, hogy Blandrata őt saját költségén 1578 őszén behozatta Dávid Ferenchez, hogy Dávidot győzze meg elveinek helytelenségéről. Socinus ezt a feladatot vállalta; erre ösztönözte fiatalos lelkesedése s az a tény, hogy Bázelen csak azelőtt nem sokkal aratott diadalt Covetus Jakab párisi lelkészen. Socinus és Dávid között a vita öt hónapig tartott, anélkül, hogy egyik a másikat meg tudta volna győzni. Blandrata azonban Dávid ellen állandóan szötte a galád terveket, úgy hogy Dávid és az ő veje előtt Socinus is úgy tűnt fel, hogy Blandratával egyet értve, az ő elvesztésén fáradozik. Jakab Elek¹ leírása szerint Trauzner hevesen megtámadta Socinust az apósa elleni cselszövésért, mire Socinus védekezett, azt mondván, hogy egy becsületes ember kötelessége ellen semmit sem tett.

Dávid Ferenc pedig erre annyira fölháborodott, hogy házából kiutasította, ezeket mendván: „Én ezeket már rég sejtettem, kérlek távozz hajlékomból, végezd be amit elkezdettél.”² Socinus el is ment, de Trauzner Lukácsot a kapuban megvárta s igyekezett bebizonyítani ártatlanságát a Dávid Ferenc elleni árulásban. Jakab Elek, a nagy történetíró s Kanyaró Ferenc³ szintén részesnek tartják az árulásban Socinust, mint éppen Dávidék.

¹ Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke 225—232 lap.

² Jakab i. m. 231 l.

³ Kanyaró: Unitáriások Magyarországon 100—102 l.

Azonban Ferencz József¹ már ezt a kérdést nem érinti, nem látva semmi bizonyítékot a Socinus árulására. Dr. Borbély István² pedig, aki legrészletesebben és legbehatóbban foglalkozott a magyar irodalomban ezzel a kérdéssel, Socinust teljesen felmenti a vád alól. Ugyanezen az állásponton van a nagy amerikai unitárius történetíró: Wilbur³ is, s korábban pedig Gordan Sándor angol történetíró.

A Dávid és Socinus vitája lényegében két testvérléleknek volt a párbaja, amelyet egy harmadik: Blandrata nem éppen a legtisztább szándékkal hozott létre. Blandrata jól ismerte Dávid Ferenc tudását, hitét, meggyőződéséhez való ragaszkodását, fenkölt jellemét s nem tételezhette fel róla, hogy valaki, ha még az Socinus is, őt le tudja győzni. Dávid, amit mondott, mind a szentirással, mind pedig észokokkal igazolni tudta s ha már egyszer előre ment, onnan mellékokokból, opportunizusból vissza sohasem tért. A Dávid lelkében a vallási haladás elve oly világosan megjelent, hogy az csak a 19. századi gondolkodásban nyert igazi megértést és méltánylást. A Socinus reformációja jóval haladottabb volt, mint a Lutheré és Kálviné. Socinus is éppen mint Dávid Ferenc, meglátta azt, hogy a három első zsinat határozata már nem a biblián alapszik! elvetette a metafizikai szentháromság tanát s megalkotott magának egy eléggé önálló hitrendszert, amely a bibliával és a józan ésszel egyezett az ő felfogása szerint. Krisztust azonban bizonyos mértékben istennek és imádandónak tartotta, a váltságtanról pedig az akkori felfogáshoz képest igen haladott tanítással lepte meg a világot. Jézus Krisztus nem a halálával váltotta meg a világot, hanem a föltámadása által mutatott példájával. Eredendő bűn, eleve elrendelés nincsen; Krisztus, aki a menyben van, folytonosan működik érettünk. Egyetlen szakramentumot: az Úr vacsoráját ismer el. A keresztség csak külső szertartás, Socinus ragaszkodott a gyermekkereszteléshez, de a lengyel unitáriusok között sokan maradtak a felnőtt korban való keresztelés mellett.⁴

---

¹ Ferenc J. i. m. 36 l.

² Ker. Magvető LVI. évf. 137—140 l.

³ Our Unitarian Heritage 150 l. 141—145 l.

⁴ V. ö. Wilbur i. m. 160—161 l.

Ezek a tanok, melyek Socinus lelkében kifejeződtek, távol állanak kora orthodox tanaitól, de távol a modern unitárizmustól is. Azt, amit ettől a tantól való továbbhaladásnak nevezhetnénk, Socinus nem ismerte. Ebben a kérdésben Socinus Lutherhez és Kálvinhoz hasonlított. Ők megindították a reformációt, megállapították a hitelveket, confessióba, tanítás végett katekizmusba foglalták s tovább nem mentek és másokat sem engedtek tovább menni. A megállapított alapokon az egyházat szervezték, tanait hirdették, de a szellemi továbbhaladástól valóságosan féltek.

Socinus is a reformátoroknak ebből a fajtájából való volt, a lengyel unitárizmusnak, mint szervező erő, megbecsülhetetlen szolgálatot tett. Mihelyt munkálkodni kezdett közöttük, a szélsőséges irányzatokat megszüntették, az egyházat megszervezték, kerületekre osztották, a papok fizetésére, nyugdíjára, missziói és nevelési célokra közalapot létesítettek. Socinus ideje alatt a kb. 300 egyházközséget számláló lengyel unitárius egyház gyönyörű haladást tett és eredményeket ért el. A rakowi iskola abban az időben Európa egyik leglátogatottabb iskolája volt.

Socinusnak kiválóan erős oldala volt a szervezés, a nevelés, hitelveinek finom taglalása és a vitákban is nemes, türelmes magatartás.

Dávid Ferencben a türelem és a korát meghaladó, nemes vitaközlési tehetség éppen úgy megvolt, mint Socinusban, csak hogy ő a félúton nem állott meg. Az örök reformációnak, az igazságért folyton szomjuhozó léleknek soha sincsen nyugta, soha sincsen megállása. Gyakorlati szempontból a Socinusok többre mennek, de a jövő haladásának útját a Dávidok jelzik.

Dávid élete a börtön sötétébe került abban a küzdelemben, melybe, mint ellenese, Socinus is belekerült. Semmi adat sem igazolja, hogy Socinus is Dávid életére tört volna, vagy hogy ellene alacsony, hamis eszközökkel küzdött volna. Egyszerűen nem értette meg Dávidot, mert nem tudott oly magasan szárnyalni, mint Dávid Ferenc. Azt gondolta, hogy neki van igaza s Dávidot is a maga igazára akarta téríteni. Nem sikerült s ezzel elment Lengyelországba, hogy ott tovább dolgozzék a vallás szent ügyének. Egész élete folyása azt igazolja, hogy egy nemes ügynek igazi harcosa volt és éppen azért el kell vessük azt a gon-

dolatot, hogy Dávid Ferencsel szemben rosszhiszemű, aljas szándéka lett volna. Bizonyos, hogy nem értette meg Dávidot, nem tudta követni magas röptében, sokkal inkább korának gyermeke volt, minthogy a jövőbe láthatott volna. Innen származott a szerencsétlen helyzet, hogy ő akarta a maga hitére és elért eredményeire venni azt, akihez ő tanítványi tisztelettel és hódolattal kellett volna járuljon. Socinus is a 16. századnak volt gyermeke s mint ilyen, minden előítéletet nem tudott ledobni magáról. E század emberei azt gondolták, hogy az igazság végső megjelenésének birtokába jutottak.

*

A 19. és 20. század szelleme megrevideálta a 16. században hozott ítéletet. Dávid Ferencet nemcsak, hogy felmentette, hanem a szellemiség magas piedesztáljára is emelte. Dávid Ferenc magasra emelése azonban semmit sem ártott Socinusnak. Csak a szerep változott némiképpen. Az unitarizmus a múltban inkább Socinus nyomán haladhatott, a jelenben pedig Dávid Ferenc iránya az útmutató. Socinus már ma csak a múltat jelenti, de a múltat lekicsinyelni, semmibe venni nem lehet, nem szabad. Socinus is egyike azoknak, akik nemcsak romboltak a régi hit korhadt oszlopai között, hanem maradandó értékeket is építettek. Ezek az értékek ma sem vesztek el, mert benne vannak, mint alap, szellemi életünk mai épületében és elősegítették a mai unitarizmust kifejlődésében. Socinus Faustust tehát úgy kell tekintenünk, mint az egyetemes unitarizmus egyik kiváló apostolát s emlékének mi is őszinte tisztelettel és elismeréssel adózunk.

Benczédi Pál.

I R O D A L O M.

Gyallay Domokos: „Emlékezés nagy tudós Brassai Sámuelre“. 16-od rét 14 l. Grafic Record. 1933.

Az Unitárius Iratterjesztő Bizottság kiadásában beindított „Unitárius Füzetek“ 5. számaképpen jelent meg ez a füzet, amely igen helyes nyomon indult, amidőn a Brassai életének egy fiatal-kori epizódját dolgozza fel a nép számára, valóban népies és tanulságos formában. Emellett Brassai néhány közérdekű tanácsát is közli. Ára 2 leu.

S. Nagy László: „A tordai gyűlés“. 16-od rét 29 l. Grafic Record. 1933.

A fenti sorozat 6. füzete, amely a János Zsigmond és Dávid Ferenc korába világít be s az unitárius vallás kezdő lépéseit írja le regényes korrajz alakjában. Történelmi zamat és unitárius lelkesedés ömlik el az egészen. Csupán, mivel népies olvasmánynak van szánva, néhány mesterkéltséget és a nép előtt idegen kifejezés ellen tehetnénk kifogást, mint pl. „együtt szemezzenek bele az új idők régóta epedő szenzációjába“ 10 l., „szádistalázással“ 11 l., „reinkarnációja“ 28 l. stb. De így is kedves, szórakoztató olvasmány, amelyből áldásos melegség árad az olvasóra. Ára 4 leu. Mind a két füzet terjesztését népünk körében melegen ajánljuk.

„Unitárius Konfirmációi Emlék“. Negyedik átdolgozott kiadás. 16-od rét. 31 l. Minerva. 1933. Kiadja: A Dávid Ferenc-Egylet.

Teljesen új formában és tartalomban jelent meg a Konfirmációi Emlék-füzet, amely röviden egybefoglalja az unitárius konfirmáltak legszükségesebb tudnivalóit a kerek-kő és a dévai emléktábla képével, kemény vászonkötésben. Minden konfirmált fiú és leány részére kedves emlék. Ára 10 leu.